

права як юридичних засобів, задіяних у механізмі правового регулювання, від стадій правового регулювання, з необхідністю виокремлюються три групи вимог:

1) вимоги до нормативних актів. Вони мають бути зрозумілими, несуперечливими і максимально повно охоплювати своїм впливом суспільні відносини, що складають предмет правового регулювання; акти мають обов'язково оприлюднюватися, не повинні мати зворотної дії, бути стабільними і послідовними;

2) вимоги до актів застосування норм права. Вони мають відображати результати послідовного і неупередженого застосування закону; остаточні судові рішення не повинні переглядатися, окрім чітко встановлених законом випадків, обумовлених винятковими обставинами; вони мають бути обов'язковими та виконуваними [1, с. 73-74, 371].

3) вимоги до актів тлумачення норм права. Саме їх призначення в механізмі правового регулювання суспільних відносин полягає у тому, щоб підвищити ступінь юридичної визначеності інших різновидів правового акта. Ті з них, які відображають результати офіційного нормативного тлумачення, мають бути оприлюднені, а ті, що мають відношення до конкретних юридичних справ, мають бути доведені до відома зацікавлених у результатах розгляду конкретної юридичної справи осіб.

Бібліографічні посилання

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіге, 2016. – 392 с.
2. Методика правозастосування / Р. Циппеліус. К.: ТОВ «ВО «Юстініан»», 2016. – 192 с.

Сердюк Л.М.,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СТАНДАРТИ ЙОГО ДОТРИМАННЯ НА ОСНОВІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Вагомим здобутком фахівців у галузі прав людини є обґрунтування права людини на приватність (права на недоторканність приватного життя або прайвесі). Прайвесі (англ. privacy – приватна справа, таємни-

ця, усамітненість, від лат. *privatus* – приватний, особистий) – в англосаксонській правовій системі правова категорія, пов'язана з захистом інтимної сфери приватного життя людини [1, с.53].

Важливими в плані розуміння поняття «приватне життя» є положення, закріплені в ст. 8 Конвенції. С. Шевчук із цього приводу зауважує, що ст. 8 Конвенції, яка захищає зазначене право (йдеться про право на приватність) і практика її застосування відбиває сучасний стан та розвиток поняття «приватне життя» в європейській правовій традиції. Базовий зміст цього права, відображений у тексті Конвенції, проголошує:

1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб [2, с.362-363].

В. Серьогін стверджує, що за своїм змістом та сферою реалізації право на недоторканність приватного життя належить до особистих (громадянських) прав людини – фундаментальних мір можливої поведінки особи, які спрямовані на збереження її існування як людської істоти й неповторної особистості. Як таке воно покликане забезпечити свободу й автономію індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного зовнішнього впливу.

На думку вченого, право на недоторканність приватного життя (прайвесі) являє собою соціально зумовлену й гарантовану міру можливої поведінки особи, визначену нормами об'єктивного права (як національного, так і міжнародного), що має на меті забезпечити автономію людини у сфері приватного життя для задоволення її власних потреб та інтересів щодо усамітнення та приватного спілкування. Воно належить до числа основних (конституційних) прав особи, особистих (громадянських) прав людини і громадянина. Це – невід'ємне, невідчужуване право, що визнається за особою з моменту народження і до смерті.

Зміст права на недоторканність приватного життя (прайвесі), на думку правника, розкривається за аспектами приватного життя, а також станами й вимірами приватності. При цьому розрізняються правомочності першого і другого рівнів, які загалом і визначають обсяг даного права.

Таким чином, сутність цього права на недоторканність приватного життя відображається в прагненні кожної людини мати свій власний

світ інтимних, сімейних, ділових та їм подібних інтересів, які не підлягають контролю з боку держави, суспільства й інших громадян [3, с.541-542].

Про багатоаспектність права на недоторканність приватного життя свідчать і приписи ст.ст. 30-32 Основного Закону Української держави. Так зокрема, у ст. 32 Конституції України зазначено:

«Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею [4].

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації».

У науковій літературі обґрунтовано наголошується на тому, що право на особисте життя є таким самим природним правом людини, як і її право на життя взагалі, бо людина як розумна, духовна, соціальна істота живе в матеріальному світі, обзаводиться нематеріальним його виразом, що втілюється в її особисті права, фактичні дії, поведінку в побуті, риси характеру, прихильності, здоров'я, здібності, стан фінансових справ тощо.

Створюючи сім'ю, особа розширює коло свого особистого життя, залишаючи, втім, за собою і власну особисту сферу. Невтручання в особисте та сімейне життя надає людині можливість відчувати себе недоторканою, певною мірою незалежною від інших, у тому числі від держави. Важливим є усвідомлення природності такого становища, додержання права кожної особи. Законодавство окреслює цю сферу особистого життя, недоторканність якого охоплює право на тілесну недоторканність, недоторканність зовнішнього вигляду, житла та ін.

Принагідно відзначити, що особисте життя, так само, як і сімейне, не повинне піддаватися безпідставному втручання з боку будь-кого (у тому числі й другого подружжя або інших членів сім'ї). До речі, саме тут часто і відбуваються порушення прав особи з боку близьких людей, які ототожнюють сімейне життя з особистим і не бажають відчути, що особа і в сім'ї

залишається особистістю.

Важливим аспектом права на приватність є передбачене статтею 31 Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Відповідно до згаданої норми Основного Закону Української держави, «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» [4].

Зі змісту цієї конституційно-правової норми випливає заборона розкривати, розпечатувати, розпаковувати листи, розголошувати відомості, що містяться в іншій особистій кореспонденції. Деякі винятки стосуються в основному національної безпеки і розслідування кримінальних злочинів. Проте положення коментованої статті виходять за межі виключно приватного життя людини і не можуть бути зведені тільки до забезпечення особистої чи сімейної таємниці. Вони однаковою мірою стосуються і сфери службових, ділових та інших суспільних відносин.

У контексті коментованої статті слід розуміти:

1) під листуванням – приватну кореспонденцію, що передається поштовою зв'язком (листи звичайні, заказні, цінні, поштові перекази, телеграми, інші письмові відправлення, бандеролі тощо) або електронною поштою через комп'ютер;

2) під телефонними розмовами – спілкування між особами, що відбувається за допомогою будь-якого телефонного зв'язку та здійснюється засобами провідних чи електромагнітних систем;

3) під телеграфною кореспонденцією – повідомлення, що передаються телеграфом;

4) під іншою кореспонденцією – повідомлення громадян, які передаються за допомогою інших, крім описаних вище, засобів зв'язку або через комп'ютер. Наприклад, це можуть бути повідомлення, зроблені громадянином по телефаксу, пейджинговим зв'язком, іншими телекомунікаціями.

Принагідно відзначити, що право на конфіденційність листування та телефонних розмов не належить до різновиду абсолютних. Як зазначив ЄСПЛ у рішенні у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.), існування законодавства, що дає повноваження по здійсненню спостереження за листуванням, поштовими відправленнями і телефонними розмовами, є у виключних випадках необхідним в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки

і/або для запобігання безладдю або злочинам. При цьому в правовій системі держави повинні існувати адекватні й ефективні гарантії проти зловживання з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення такого спостереження.

Як свідчить юридична практика, сферою найчастішого застосування обмежуючих це право заходів є кримінальне судочинство. Тому особливого значення в процесі правового регулювання оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності набувають гарантії збереження особистої таємниці, забезпечення права кожного на невтручання в особисте життя, конфіденційність листування та телефонних розмов [5, с.166-168].

Зокрема, відповідно до ст. 261 КПК може бути накладено арешт на кореспонденцію особи без її відома у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. Арешт на кореспонденцію накладається якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції. Кореспонденцію, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами. Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією зі складових особистої недоторканності, що тісно пов'язана з правом на недоторканність особистого і сімейного життя. Це право гарантоване ст. 30 Основного Закону Української держави. Принагідно відзначити, що під житлом у контексті коментованої статті розуміють не тільки місце постійного проживання особи, а й місце її тимчасового, переважного проживання або перебування. В сенсі питання, що розглядається нами, слід звернути увагу і на те, що Конституція України гарантує недоторканність не тільки житла, а й іншого володіння особи, тобто транспортного засобу, земельної ділянки, гаража, інших будівель чи приміщень побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Новий КПК, на відміну від раніше діючого, закріплює легальне визначення понять "житло" та "інше володіння" (ч. 2. ст. 233 КПК України). Слід зауважити, що законодавець надає доволі широке трактування

цих термінів, що вважаємо правильним, адже завданням кримінального провадження є, перш за все, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК України). При проникненні до житла чи іншого володіння на підставі ухвали слідчого судді визначальним є те, що ці об'єкти знаходяться у власності. Причому форма власності значення не має. Такий широкий підхід до розуміння понять "житло", віднесення до "іншого володіння" офісних та службових приміщень, приміщень господарського, виробничого та іншого призначення відповідає прецедентній практиці ЄСПЛ, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслював необхідність саме такого підходу. Зокрема, ще 16 грудня 1992 р. у справі "Німітц проти Німеччини" ЄСПЛ сформулював і обґрунтував доктрину розширювального тлумачення терміна "житло". Позиція ЄСПЛ обґрунтована неможливістю чіткого розмежування житлових і службових приміщень, оскільки "вести діяльність, яку можна віднести до професійної або ділової, можна з таким же успіхом і зі свого місця проживання, і навпаки, можна займатися справами, які не належать до професійної сфери, в офісі або комерційних службових приміщеннях". ЄСПЛ підкреслює, що "особливо у випадку, коли людина має гуманітарну професію, її робота в такому контексті може стати невід'ємною частиною життя настільки, що стає неможливим визначити, в якості кого вона діє в даний момент часу". У рішенні у цій справі зазначається, що вузьке тлумачення слів "home" і "domicile" може призвести до "небезпеки... нерівності", тому що за такого підходу правовий захист за ст. 8 Конвенції "міг би виявитися доступним лише для того, чия професійна і непрофесійна діяльність настільки переплетені, що немає ніякої можливості їх розмежувати". Ґрунтуючись на викладеному підході, ЄСПЛ визнав таким, що порушує право на недоторканність житла, проведений із порушенням умов допустимого обмеження цього права обшук в офісі адвоката.

Конституцією України 1996 р. вперше передбачено, що проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку не допускається інакше як за вмотивованим рішенням суду. Тобто обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи можливе виключно на підставі вмотивованого судового рішення. Розгляд судом матеріалів для надання дозволу на провадження зазначених дій здійснюється з додержанням таємниці досудового слідства.

Процесуальні гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи визначені ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України.

Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи,

яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 233 КПК України).

За порушення недоторканності житла, а саме: «незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян» передбачена кримінальна відповідальність за ст. 162 Кримінального Кодексу України.

У контексті питання, що розглядається нами, на особливу увагу заслуговує низка рішень, ухвалених ЄСПЛ у справах проти України, що стосується різних аспектів права на повагу до приватного та сімейного життя, недоторканності житла і таємниці кореспонденції, гарантованих ст. 8 Конвенції, зокрема:

- обмеження права особи, яка утримувалася в «коридорі смерті» у СІЗО, на побачення з родиною, зустрічі з адвокатом та на відсилання і отримання кореспонденції, та можливість мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом (справа «Полторацький проти України»);

- невиконання державою своїх зобов'язань, які б полягали у встановленні можливості користування заявника своїм правом на житло та приватне і сімейне життя (справа «Новоселицький проти України», рішення від 29 квітня 2003 року);

- обшуку контори заявника та поширення конфіденційної інформації про психічний стан заявника (справа «Пантелеєнко проти України», рішення від 29 червня 2006 року);

- арешту кореспонденції (справа «Волохи проти України», рішення від 2 листопада 2006 року);

- перегляду адміністрацією СІЗО кореспонденції, якою заявник обмінювався з ЄСПЛ оскільки чинні на той час положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення відповідних дискреційних повноважень, наданих органам влади щодо перегляду кореспонденції осіб, узятих під варту, у зв'язку з чим такий перегляд суперечив вимозі законності, встановлений пунктом 2 статті 8 Конвенції (справа «Сергій Волосюк проти України» від 12 березня 2009 року, а також справа «Глінов проти України» від 19 листопада 2009 року);

- незалучення особи (тією мірою, яка є достатньою для забезпечення захисту інтересів) до провадження, в результаті чого приймалися рішення про позбавлення батьківських прав та щодо інших питань про опіку над дитиною, та вихід державних органів за межі розсуду (справа «Хант проти України», рішення від 7 грудня 2006 року);

- недостатності аргументів суду (незважаючи на їх доречність) для

виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя, як відібрання дітей від батьків та поміщення їх до державних закладів (справа «Савіні проти України», рішення від 18 грудня 2008 року) [6].

Аналіз вищенаведених рішень ЄСПЛ у справах проти України свідчить про те, що національне законодавство значною мірою не відповідає міжнародним, зокрема європейським стандартам у галузі захисту прав людини та потребує свого подальшого вдосконалення. Іншим важливим фактором, що частково є наслідком недосконалого законодавства, залишається правозастосовна практика правоохоронних органів, що позбавлена поваги до прав людини, свідченням чого є невтішна для України статистика звернень наших співвітчизників до ЄСПЛ у зв'язку з порушенням державою їх конвенційних прав.

Бібліографічні посилання:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.
2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.
3. Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія / В.О. Серьогін. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. – 608 с.
4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2016. – 76 с.
5. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. – Харків: Видавництво «Право», 2003. – 808 с.
6. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Автори: Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – К.: Істина, 2011. – 200 с.

Синюта Л.Л.,
старший викладач
кафедри мовної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**20 РОКІВ ДІЇ В УКРАЇНІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ
ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД:
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ**

Україна, як відомо, намагається брати активну участь у євро інтеграційних процесах, беручи на себе низку зобов'язань, зокрема, і у сфері забезпечення прав людини. Важливим актом нашої держави у цьому